

**АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ «ACTION RESEARCH» ЗЕРТТЕУДІҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ**

Қожантаева Айгерим Галымовна

aiguri@mail.ru

7M01703 – «Шетел тілдері және мәдениетаралық байланыс» білім
бағдарламасының магистранты

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан
Республикасы

Ғылыми жетекшісі, п.ғ.к- **Абдол Э.Д.**

«Action research» зерттеу-бұл адамдарға күнделікті өмірде кездесетін нақты мәселелердің тиімді шешімдерін табуға мүмкіндік беретін жүйелі зерттеу процесі [1,121]. Тарихи тұрғыдан «Action research» термині ұзақ уақыт бойы тергеу әрекеттері идеясын әзірлеуге неміс әлеуметтік психологы Курт Левиннің еңбектерімен байланысты болды. Алдымен ол эксперименттік әдістердің көптеген жағдайларда жеткіліксіз және қанағаттанарлықсыз екенін анықтады. Ол нақты адамдардың тәжірибесіне негізделген әдісті табуға тырысты. [2, 256].

Курт Левиннің айтуынша, «Action research» -әлеуметтік әрекеттің әртүрлі формалары мен әлеуметтік әрекетке әкелетін зерттеулердің жағдайлары мен салдарын салыстырмалы түрде зерттеу, зерттеудің бұл түрі «спиральды қадам» қолданады, олардың әрқайсысы «іс-әрекеттің нәтижесі туралы жоспарлау, әрекет ету және фактілер шеңберінен тұрады».

Бұған қысқаша анықтаманы Томас Гилмор берді: «Action research- тікелей проблемалық жағдайда адамдардың практикалық мәселелерін зерттеуге, сонымен бірге әлеуметтік ғылым мақсаттарына қол жеткізуге де ықпал етуге арналған. Осылайша, жүйені зерттеуде екі жақты міндеттеме бар. Осы қос мақсатқа жету үшін зерттеуші мен клиентке белсенді ынтымақтастық қажет, сондықтан бұл зерттеу процесінің негізгі аспектісі ретінде бірлескен оқытудың маңыздылығын көрсетеді» [4, 160].

О’Брайен «Action research» зерттеу-бұл бір уақытта әрекет етудің және зерттеудің табиғи тәсілі» дейді [5, 153]. Дик «action research» өз атауларының шынайы көрінісі деп санайды, өйткені ол іс-әрекетке де, зерттеуге де бір уақытта қол жеткізуге арналған [6, 37]. Бұл оқуда өзгерістер енгізуге әрекет еткісі келетін және сонымен бірге өзгерістер туралы хабардар, белгілі бір нәрсеге дамытқысы келетін мұғалімдер үшін өте маңызды.

Хатчинсон мен Ломакс «Action research» зерттеу оқу бағдарламасының мәселелеріне және әсіресе мектеп пен институционалдық өзгерістерді басқаруға қатысты зерттеу деп мәлімдеген кезде білім берудегі ғылыми зерттеулердің рөлі мойындалғаны анық [7, 85].

Карр мен Кеммис «Action research» зерттеу мақсаттарына көп көңіл бөледі, өйткені олар оны «өздерінің тәжірибелерінің ұтымдылығы мен әділдігін арттыру, тәжірибені және оны жүзеге асырылатын жағдайларды түсіну мақсатында жүргізетін рефлексиялық зерттеудің бір түрі деп анықтайды. [8, 203].

Бернс «Action research» зерттеу мектеп пен сыныпты зерттеудің маңызды құралы екенін мойындайды. Ол білім беруді зерттеу мақсаттары әдетте іс-әрекетті зерттеуді көрсететін санаттарға бөлінеді деп мәлімдейді:

– белгілі бір жағдайларда проблемаларды жою немесе жағдайлардың белгілі бір жиынтығын жақсарту құралы.

– мұғалімдердің жаңа дағдылар мен әдістерді меңгеруі, аналитикалық қабілеттерін кеңейту және өзін-өзі тануды арттыру арқылы өндірістен қол үзбей оқыту құралдары.

– оқытудың қосымша немесе инновациялық тәсілдерін тұрақты жүйеге енгізу құралы, ол әдетте инновациялар мен өзгерістерге кедергі келтіреді.

– тәжірибеші оқытушылар мен академиялық зерттеушілер арасындағы қарым-қатынасты жақсарту және дәстүрлі зерттеулердің нақты ұсыныстар бере алмауын жою құралы.

– сыныптағы есептерді шешуге неғұрлым субъективті, импрессионистік тәсілге қолайлы баламаны қамтамасыз ету құралы [9, 160].

Гликманның айтуынша, «Action research» мұғалімдер өз сыныптарындағы мәселелерді шешу үшін жүргізетін зерттеу [10, 24]. Сонымен қатар, Калхун ғылыми-зерттеу жұмыстарын

Дәстүр бойынша, білім беру саласындағы зерттеулер мұғалімдердің немесе студенттердің оқуына пайдалы өзгерістер енгізуді қамтиды. Оқытушы-зерттеушілер ретінде оқытуды жақсарту, жаңадан жасалған білім беру теориясын немесе білім беру жоспарын жүзеге асыру мен бағалау үшін өз сыныптарында немесе мектептерінде зерттеу жүргізгісі келеді.

Хопкинстің айтуынша, біліктілікті арттыру үшін оқытушыларды іріктеу келесі критерийлерге негізделген:

- мұғалімнің негізгі рөлі-оқыту және зерттеу, бұл міндеттемеге кедергі келтірмеуі немесе бұзбауы керек;
- деректерді жинау әдісі мұғалімнің уақытына қатысты тым талапшыл болмауы керек;
- мұғалімдерге гипотезаларды сенімді түрде тұжырымдауға және сыныптағы жағдайға

қолданылатын стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік беру үшін жеткілікті сенімді болуы керек;

- оқытушы зерттелетін зерттеу мәселесіне адал болуы керек;
- мұғалім зерттеу жүргізудің этикалық процедураларын сақтауы керек;
- мүмкіндігінше сыныпта ортақ көзқарасты қалыптастыратын және оны бөлісетін перспективаны ескеруі керек [12, 167].

«Action research» кейбір ерекшеліктері бар.

Көптеген ғалымдар зерттеу қызметін мектептегі зерттеулер тұрғысынан сипаттауға тырысқан.

Макдоноу зерттеу қызметінің келесі төрт сипаттамасын ұсынады:

1. қатысушыларға бағытталып және оларды айқын көрсетеді;
2. ынтымақтастық;
3. білімнің өзіне ғана емес, тәжірибеде өзгерістер мен жақсартуларға әкеледі;
4. контекстке байланысты. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын сыныпта белгілі бір мұғалім немесе мұғалімдер тобы жүргізеді, олар оқу мен оқу мәселелерін өзгерту немесе жақсарту үшін бірлесіп жұмыс істейді [13, 75-78].

Ал, Кресвэлл зерттеу қызметінің алты негізгі сипаттамасын ұсынады:

1. практикалық бағдар;
2. оқытушы-зерттеушінің өзіндік тәжірибесі;
3. ынтымақтастық;
4. динамикалық процесс;
5. іс-қимыл жоспары;
6. зерттеулердің бөлінуі [14, 102].

Кресвэлл жоғарыда аталған сипаттамаларды түсіну мұғалімге әдебиетте жарияланған практикалық зерттеулерді оқу, бағалау және пайдалану үшін өз зерттеулерін жақсы жоспарлауға көмектеседі дейді.

Содан кейін бұл келесідей жеті қадамға бөлген:

1-қадам: бұл кезеңде мәселе анықталады, бағаланады немесе тұжырымдалады немесе қатысушы өзгерткісі немесе жақсартқысы келетін сұрақтың жай-күйі туралы жалпы түсінік беріледі.

2-қадам: осы кезеңде жағдайдың толық бейнесін алу үшін фактілерді анықтау керек,

зерттеушіге мәселенің табиғатын анықтауға көмектесу керек.

3-қадам: бұл кезең екінші кезеңдегі мәселені сыни тұрғыдан қарастырумен байланысты. Ол салыстырмалы зерттеулерден не алуға болатынын, олардың мақсаттарын, процедураларын және олар кездесетін қиындықтарды анықтау үшін зерттеу әдебиеттерін шолуға бағытталған. Әдетте, осы кезеңде зерттеуші проблеманың кейбір фактілерін анықтауға тырысатын гипотезалар жасайды.

4-қадам: бұл зерттеуші алдыңғы кезеңде ұсынылған гипотезаларды тексеру үшін тиісті ақпаратты жинай бастайтын кезең. Дегенмен, бұл гипотезаны тексеру статистикалық тест емес, нақты деректердің гипотезалармен үйлесімділігін көрсететін әрекет екенін ескеру маңызды. Левин сонымен қатар біреу гипотезаны тексеруді аяқтаған кезде де, олар «қорытынды» емес, «гипотеза» мәртебесін сақтауы керек деп болжайды, өйткені бұл гипотезалар қолданылмайтын жағдайларға тап болуы мүмкін.

5-қадам: осы кезеңде оқытушылар мен бірлескен топтың басқа қатысушылары зерттеу процедураларын, соның ішінде материалды таңдауды, оқыту әдістерін, тапсырмаларды бөлуді және т. б. Талқылайды және шешім қабылдайды.

6-қадам: бұл кезеңде қатысушылар іс-қимыл жоспарын жүзеге асыруға қатысады. Олар деректерді жинау жағдайлары мен әдістерін анықтайды, жіктеу және талдау, олар сонымен бірге тапсырманың орындалуын бірлесіп бақылайды және бағалау процедураларын таңдауды қарастырады.

7-қадам: жиналған деректерді түсіндіруді және зерттеудің жалпы бағасын қамтиды. Бұл кезеңде зерттеу циклі қайталануы мүмкін. Әр циклдің соңында зерттеу нәтижелері зерттеледі, кейбір ұсыныстар мен сынақтар ұсынылады және т. б. Сайып келгенде, ол көпшіліктің назарына жеткізіледі деп болжануда [14, 142-149].

«Action research» қызметін зерттеу ретінде қарастыра отырып, Нунан «action research» циклінің жеті кезеңін әзірлейді:

1-қадам: инициация-мәселе іс-әрекетті зерттеу идеясын тудырады

2-қадам: Алдын ала тергеу – мәселенің табиғатын түсінуге көмектесетін бастапқы деректер жиналады.

3-қадам: гипотезалар-Гипотеза түпнұсқаны қарастырғаннан кейін тұжырымдалады

4- қадам: араласу – бірқатар стратегиялар әзірленіп, қолданылады.

5-қадам: Бағалау-араласуды бағалау үшін бағалау жүргізіледі.

Кейбір қадамдар қайталануы мүмкін.

6-қадам: тарату-зерттеу туралы есеп жарияланды. Біз зерттеу нәтижесінде пайда болған идеялармен бөлісеміз.

7-қадам: кейінгі қызмет-мәселенің балама шешімдері үнемі зерттелуде [15, 237].

Жеңілдету үшін Гей мен Эйразиан әрекеттерді зерттеудегі келесі негізгі қадамдарды ұсынады:

1-қадам: зерттеу үшін тақырыпты немесе сұрақты анықтаңыз;

2-қадам: таңдалған тақырыпқа немесе мәселеге қатысты деректерді жинау;

3-қадам: жиналған деректерді талдау және түсіндіру;

4-қадам: іс-әрекетті зерттеу нәтижелерін қолдану болып табылатын іс-әрекетті жоспарлауды орындаңыз [16, 304].

Керісінше, Кресвелл іс-әрекетті зерттеу процедурасын 8 қадамнан тұратын егжей-тегжейлі процесс ретінде қарастырады:

1-қадам: іс-әрекетті зерттеу ең жақсы дизайн екенін анықтаңыз;

2-қадам: зерттеу мәселесін анықтаңыз;

3-қадам: мәселені шешуге көмектесетін ресурстарды табыңыз;

4-қадам: қажетті ақпаратты анықтаңыз;

5-қадам: деректерді жинауды жүзеге асырыңыз;

6-қадам: деректерді талдаңыз;

7-қадам: әрекет жоспарын жасаңыз;

8-қадам: жоспарды жүзеге асырыңыз және ойланыңыз [14, 163]

Қысқаша айтқанда, жоғарыда сипатталған әрекеттерді зерттеу процестері бір-бірінен ерекшеленеді, өйткені олар негізгі, қарапайым немесе күрделі модельдер. Зерттеу барысында нақты жағдайлар мен оқу жағдайларына байланысты басқаларға қарағанда тиімдірек немесе онша қолайлы емес модельдерді табуға болады.

Білім беру саласындағы ғылыми зерттеулердің бағыттары Білім берумен байланысты проблемалар мектепте туындайды. Осылайша, білім берудегі іс-әрекеттерді зерттеу мәселесі тек келесі салалармен байланысты:

1. Оқыту практикасы: бұл сала сыныптағы нақты оқытуды білдіреді. Оқыту технологиясымен, яғни әдіспен, оқулықтармен, үй тапсырмасымен және басқа ресурстармен байланысты.

2. Мінез-құлық мәселелері: білім берудің түпкі мақсаты-оқушылардың мінез-құлқындағы қажетті өзгерістерге қол жеткізу. Кейде кейбір оқушылар әдеттен тыс әрекет ете бастайды. Осы аспектке қатысты мәселелер осы салаға жатады.

3. Бірлескен сабақтар: бірлескен сабақтар оқу бағдарламасының ажырамас бөлігі болып табылады. Кездесетін мәселе-оларды мектепте дұрыс қолданбау.

4. Әкімшілік және ұйымдастыру: бүгінгі таңда мектепте Салауатты орта құру ерекше қажеттілік болып табылады. Сондықтан осы салаға қатысты мәселелерді шешу өте маңызды.

5. Бағалау: бағалау оқу процесінің маңызды бөлігі болып табылады. Негізделген және сенімді бағалау-бұл шұғыл қажеттілік.

Білім беруде практикалық зерттеулердің кейбір артықшылықтары бар.

Мұғалімдер үшін практикалық зерттеудің бірқатар артықшылықтары болуы мүмкін. Олар білім беру тәжірибесі туралы ойлауды, жетілдіру стратегияларын анықтауды және зерттеу дағдыларын игеруді қамтиды. Бірлескен іс-қимылдарды зерттеу мұғалімдер мен мектеп директорларын білім беру нәтижелерін жақсарту бойынша бірлесіп жұмыс істеуге тартуда қосымша артықшылыққа ие.

«Action research» зерттеу белгілі бір білім беру ортасындағы өзекті мәселені шешуге бағытталған, атап айтқанда: мұғалім зерттеушілер білімге пайда әкелетін практикалық мәселені зерттейді. Сонымен қатар, зерттеуші-оқытушылар практикалық зерттеулермен, ең алдымен, біреудің тәжірибесіне емес, өз жағдайына байланысты айналысады. Бұл тұрғыда олар «бірлескен» немесе «өзін-өзі рефлексиялық оқытуға» қатысады, атап айтқанда, олар өздерінің білім беру жағдайын жақсарту үшін не үйренгендері және не істей алатындығы туралы ойлайды.

Зерттеушілер ретінде оқытушылар мен студенттер өзгерістерді алушылар ретінде практикалық зерттеулерден үлкен пайда көреді. Іс-әрекетті зерттеудің білім беру аспектісін қарастырған.

Мұғалімдер өздерінің тәжірибелерін жаңа тәсілдермен зерттейді, олар және олардың студенттері шынымен не істеп жатқанын және не істей алмайтынын зерттейді.

Мұғалімдер оқушыларды оқыту процесін және олардың мұғалімдерге де, оқушыларға да білім берудегі рөлін тереңірек түсінуді дамытады.

Мұғалімдер өз сыныптарында не жақсартуды қажет ететіні туралы шешім қабылдауда тең серіктес ретінде қарастырылады. Көп жағдайда анықталған мәселелерді шешуді мұғалімдер бірлесіп қабылдайды.

Мұғалімдер көбінесе практикалық зерттеулерге көбірек бейім, өйткені олар проблемалы деп санайтын және өзгерісті қажет ететін салаларды анықтайды. «Action research» зерттеу-бұл үздіксіз процесс және оның стратегияларын кеңінен қолдануға болады. Мектептің кәсіби дамуы мен жетілдірілуі практикалық зерттеулермен айналысатын кез-келген мұғалім үшін негізгі аспектілер болып табылады.

Мұғалімнің рефлексиясы жеке немесе оқушылардан, мұғалімдерден және әкімшілерден тұратын мектеп тобында жасалуы мүмкін.

Борджия мен Шулер білім берудегі іс-әрекетті зерттеудің маңыздылығын мойындап, іс-әрекетті зерттеу:

- мектептердегі өзгерістерді ынталандырады;
- білімге демократиялық көзқарасты ынталандырады;
- жобалардағы ынтымақтастықтың арқасында жеке тұлғалардың мүмкіндіктерін кеңейтеді;

- мұғалімдер мен басқа тәрбиешілерді тәжірибе мен білім беру туралы көзқарасы арасындағы алшақтықты жоюға тырысатын оқушылар ретінде орналастырады;

- мұғалімдерді өз тәжірибелері туралы ойлауға шақырады;

- жаңа идеяларды сынау процесіне ықпал етеді [17, 286].

«Action research» зерттеуде бірнеше шектеулер бар. Теориялық тұрғыдан іс-әрекеттерді зерттеу сипаттамалық және эксперименттік болуы мүмкін. «Action research» зерттеу бойынша зерттеулердің көпшілігі сипаттамалық зерттеу схемаларын қолданады, бірақ іс-әрекеттің қандай да бір нәтижеге әсері туралы қорытынды жасауға тырысады. «Action research» зерттеулері эксперименттік зерттеулерге олардың күшін беретін бақылау тобын пайдалану немесе сәйкестендіру, кездейсоқ тарату сияқты эксперименттік әдістерді сирек қолданады. Себеп-салдар туралы тұжырымдар сенімді эксперименттік зерттеулерге негізделген кезде ғана сенімді болады.

Тағы бір шектеу-практикалық зерттеулердің көпшілігі бір сыныппен немесе мектеппен шектеледі, яғни нәтижелерді басқа сыныптарға немесе мектептерге жалпылау мүмкін емес. Осылайша, практикалық зерттеулер көбінесе саяси шешімдер қабылдауға пайдалы ішкі және сыртқы негізділікке ие болмайды.

«Action research» зерттеушілер өз тәжірибелерінің дүрбелеңінде жұмыс істейді. Бұл тәжірибені мұқият бақылау, өйткені олар оның шеңберінде жұмыс істейді, кеңістік пен уақытты қажет етеді, бұл тәжірибе оңай емес. Сондықтан деректерді жинау және оларды сынау кезінде қатаңдықты сақтау қиын.

«Action research» зерттеуді мүдделі тараптар болып табылатын жеке тұлғалар жүргізеді. Бұл факт зерттеу процесінің дұрыстығын сынауға және деректерді жинау мен талдауда зерттеушілердің сөзсіз біржақтылығы туралы айыптауларға әкелді.

Ғалымдардың зерттеу әдістерін білмеуі.

«Action research» зерттеушілер көбінесе өз тәжірибелерін зерттеумен бірге барабар зерттеу әдістері нені білдіретінін зерттейді. Мұндай «өндірістен қол үзбей» оқыту және одан кейінгі арнайы жоспарлау деректерді жинаудың сенімсіздігі туралы айыптауларға әкелді. Белгілі бір дәрежеде мұндай сенімсіздік сөзсіз, бірақ бұл тұжырымдама сенімді деректерді жинау кезінде ғана мағынасы бар. Осы тұрғыдан алғанда, іс-әрекетті зерттеу процесінің кемшіліктері бар ма, жоқ па, ол тәжірибеге ең сенімді қол жеткізуді қамтамасыз етеді деп мәлімдейді.

«Action research» зерттеушілер міндеттеме ұғымына назар аударады. Іс-әрекетті зерттеуші өз тәжірибесін мұқият зерттеп, сынға алуы керек. Алайда бұл күрделі қағида. Міндеттемені өлшеу оңай емес, сондықтан процесс әлі де сынға ұшырайды.

«Action research» зерттеуді жалпылау мүмкін емес нәтижелерге әкеледі. Бұл дұрыс, бірақ басқа адамдардың идеялары мен тұжырымдарын әрқашан басқа адамдар өз тәжірибелерінде олар үшін жұмыс істейтінін білу үшін сынап көре алады.

«Action research» зерттеу процесі туралы түсініктер шатастыруы мүмкін-іс-әрекетті зерттеу процесінің бірқатар визуалды диаграммалары күрделілігімен ерекшеленеді және әрқашан пайдалы болмауы мүмкін. Олар мұғалімде жалған жүйелілік сезімін тудыруы мүмкін. «Action research» зерттеу-бұл тұрақсыз процесс, тек ішінара зерттеудің негізгі бағытымен, зерттеу сызықтарымен және үнемі қайта бағдарланумен байланысты. Хопкинс (1993) қатаң, реттелген түсініктерді «мұғалімдерді олар тәуелді болуы мүмкін шеңберге түсіруге қабілетті, сондықтан тәуелсіз әрекеттерге кедергі келтіруі мүмкін» деп сынайды. «Action research» зерттеу риторикасы шатастыруы немесе процесінің негізгі принциптеріне қайшы келуі мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Watts, H. When teachers are researchers, teaching improves. *Journal of Staff Development*, 6 (2), 1985.- 118-127.
 - 2 Holter, A. C. & Frabutt, J. M. Mission driven and data informed leadership. *Catholic Education: A Journal of Inquiry and Practice*, 15(2), 2012.-253-269. <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/catholic/article/view/1935/1753>
 - 3 Mills G., *Action research: A guide for teacher researcher*, Prentice Hall, New Jersey, 2000.
 - 4 Ramírez, Rafael, Gilmore, Thomas and Krantz, Jim (1986) *Action-based modes of inquiry and the host-researcher relationship*. *Consultation*, 5 (3). pp. 160- 176.
 - 5 R. O'Brien, *An overview of the methodological approach of action research*, Universidade Federal da Paraíba, João Pessoa, 2001.
 - 6 B. Dick, *Action reseach: action and research*, 2002.
 - 7 T. Hutchinson, P. Whitehouse, *Action research, professional competence and school organisation*, *British educational research journal* 12 (1986) 85.
 - 8 W. Carr, S. Kemmis, *Becoming critical: education, knowledge and action research*, Palmer Press, London, 1986.
- R.B. Burns, *Introduction to research methods*, 4thed, SAGE Publications, London, 2000.